

³¹ Маковей О. Брати. Твори: В 2 т. / Осип Маковей. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1: Поетичні твори. Повісті. / Авт. передмови Ф.П. Погребенник; Упоряд. та авт. приміт. О.В. Мишанич. – С. 238.

³² О. Привіт. Твори: В 2 т. / Осип Маковей. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1: Поетичні твори. Повісті. / Авт. передмови Ф.П. Погребенник; Упоряд. та авт. приміт. О.В. Мишанич. – С. 245.

³³ Там само.

³⁴ Там само. – С.246.

³⁵ Маковей О. Се пісня не нова! Всім байдужа у сні... Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1: Поетичні твори. Повісті. / Авт. передмови Ф.П. Погребенник; Упоряд. та авт. приміт. О.В. Мишанич. – С. 214.

³⁶ Маковей О. Привіт. Твори: В 2 т. – с.246.

³⁷ Маковей О. З приводу ювілею / Осип Маковей // Діло. – 1924, 26 листопада. – С. 2.

³⁸ Сімович В. Йосип Маковей. Праці у двох томах. Том 2: Літературознавство. Культура. / Упорядкування Л. Ткач, О. Івасюк за участю Р. Пилипчука; передмова Федора Погребенника / Василь Сімович. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2005. – С. 368.

³⁹ Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф.362. – Спр. 349. – Арк.174.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само. – Арк.184.

⁴² Сімович В. Йосип Маковей. Праці у двох томах. – С.369.

⁴³ Стефаник В. Повне зібрання творів: У 3-х т. / Василь Стефаник. – Київ, 1954. – Т.3. – С. 248.

⁴⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф.362. – Спр. 349. – Арк. 184.

⁴⁵ Сімович В. Йосип Маковей. Праці у двох томах. – С.366 – 367.

⁴⁶ Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф.362. – Спр. 349. – Арк. 184.

⁴⁷ Сімович В. Йосип Маковей. Праці у двох томах. – С.366.

Василина Прокурняк (Черновці)

О.Маковей о национальной идентичности и национальном единении украинцев

В статье идет речь об одном из представителей украинской национальной жизни на западноукраинских землях Осипе Маковее. Дан анализ реализации украинской национальной идеи в его литературном наследии.

Ключевые слова: украинская национальная идея, западноукраинские земли, литературное наследие, украинская нация, консолидация, национальная идентичность, национальное единение.

Vasylyna Proskurniak (Chernivtsi)

O. Makovei About Ukrainian National Identity and National Unity

This article is about Osyp Makovei, who is one of the representatives of Ukrainian national life at Western Ukrainian lands. The article includes the analyze of realization of national idea in his literary heritage.

Key words: Ukrainian national idea, Western Ukrainian lands, literary heritage, Ukrainian nation, consolidation, national identity, national unity.

УДК 94 (477.85) «18/19»

**Галина Матвіїшин
(Чернівці)**

ХУДОЖНИК ЄВГЕН МАКСИМОВИЧ – ГРОМАДСЬКИЙ І КУЛЬТУРНИЙ ДІЯЧ БУКОВИНИ

У пропонованій статті розглядаються питання становлення та розвитку особистості Євгена Максимовича на тлі духовного і культурного життя Буковини кінця ХІХ – початку ХХ ст. Митець створив низку монументальних творів, був авторизованим художником дисцеції, завідувачем секції церковного мистецтва спархіяльного музею, досліджував архітектуру та мистецтво краю, займався справами збереження пам'яток, публікував свої праці в часописах Буковини, Відня.

Ключові слова: музей, храм, іконографія, збереження старожитностей.

Творча спадщина художника Євгена Максимовича дотепер сповна не досліджена насамперед через знищення розписів, фресок, вивезення картин за кордон чи розміщення їх у приватних колекціях. Ускладнює чи унеможлиблює вивчення також відсутність повної збірки архівних документів, які достеменно могли б розповісти про митця.

Найповніші відомості про особистість Є.Максимовича (1857–1928) та його роль в культурному житті Буковини можна почерпнути з документів, які знаходяться у фондах Державного архіву Чернівецької області та у відділі рідкісної книги бібліотеки Чернівецького національного університету, що містять і практично повну добірку буковинської періодики. Найцікавіші матеріали пошукуємо в журналі «Junimea Literarǎ» («Літературна молодь») за 1908 р., зокрема М.Монтера, С.Пушкаріу, Л.Бардеша, В.Миронеску¹. Цікавими є і дослідження самого Є. Максимовича про храми, художника Е. Бучевського, про становлення іконографічного образу Спасителя у візантійському мистецтві, надруковані у згаданому журналі, газеті «Wiener Zeitung» та щорічнику Крайового музею². Після тривалої перерви побачили світ публікації М.Сагайдак³ та Г.Матвіїшин⁴, які базуються на архівних матеріалах та публікаціях у часописах початку ХХ ст. Для вияснення аспектів музейницької діяльності Є. Максимовича не можна оминати досліджень Л.Михайлини, С.Пивоварова⁵.

Метою пропонованого дослідження є відновлення історичної справедливості стосовно митця, якого оминали радянські енциклопедичні видання, акцентування на активній діяльності Є. Максимовича як громадського, церковного та культурного діяча.

Євген Максимович був українцем православно-го віросповідання, сином священика з Вашківців-над-Черемошем, що засвідчують записи в «Табелі

успішності учнів державної гімназії I-VII кл. за 1868/69 н. р.»⁶. Дід по материнській лінії Костянтин Луческул був протопресвітером і референтом у Чернівецькій консисторії. Отож причетність юнака до церковних справ певною мірою була передбачуваною. К. Луческул займався пошуком здібних художників, які б могли оздобити новозбудовані кафедральний собор та Резиденцію буковинських митрополитів у Чернівцях. Євген Максимович переїхав у Відень і склав вступні іспити в Школу краєвих мистецтв (1876). Навчався у професорів Вурцінгера, Айзенменгера, Леопольда Міллера. Через 6 років познайомився з художником Буковинської митрополії Епаміондою Бучевським, який на той час жив у Відні. Від знаного майстра перейняв багато таємниць техніки живопису. Дослідниця М. Сагайдак акцентує увагу і на знайомстві з видатним представником німецького академізму Ансельмом Фейербахом⁷.

Варто нагадати, що найвагомішим для розвитку образотворчості краю другої половини XIX – I-ї третини XX ст. був вплив європейських мистецьких навчальних закладів, у яких здобували освіту художники буковинського походження. Десятки талановитих молодих людей навчалися у Віденській, Мюнхенській, Празькій, Паризькій, Флорентійській, Берлінській, Бухарестській академіях мистецтв, після закінчення яких поверталися на Буковину, де працювали, брали участь у численних виставках, передавали набуті знання місцевим учням, намагалися організувати мистецькі школи, тобто були активними учасниками формування художнього процесу міста⁸.

Через хворобу діда-опікуна юнак залишився без матеріальної підтримки, через що відмовився від омріяного навчання у Мюнхені й Парижі і повернувся на Буковину (1883), де став професором реального ліцею в Радівцях⁹. Нове середовище спонукало митця до створення циклів творів, на яких були зображені селяни на недільних ярмарках, їх мальовничі народні костюми, головні убори, специфічні жести, манери поведінки. Наявність кінного заводу у Радівцях зародило величезне зацікавлення і любов Максимовича до цих шляхетних тварин, він вивчав різні породи коней, часто їх зображав¹⁰. Численні картини із цих та інших циклів представив на виставці 1906 р., хоча з якихось причин не показав своїх великоформатних творів, зокрема портретів митрополитів (Чуперковича, Репти) із зали Резиденції, роботу над якими завершив¹¹. Ймовірно, небажання привертати зайву увагу спричинилося особистими рисами характеру митця. Сучасники Є. Максимовича відзначали, що він володів вишуканою м'якою поведінкою, спокійним характером. Добрий, товариський, дуже скромний, цей митець не знав інших засобів, аніж працювати тихо, без вихваляння і самореклами¹², незважаючи на «повну відсутність артистичного середовища та відсутність зацікавлення близьких

людей його мистецтвом»¹³ (остання фраза, написана архітектором В. Міронеску, безперечно, дуже суб'єктивна, тому що на зламі століть Чернівці відзначалися якраз бурхливим культурним життям). Також відзначали його шляхетність¹⁴. Цікавою рисою була також і надзвичайна щедрість художника: зокрема, на виставку в Бухарест він послав, як відзначали, «недостатньо цікаву роботу», проте подарував низку «старих цікавих об'єктів» та був нагороджений золотою медаллю і спеціальним дипломом¹⁵.

Важко хворий Е. Бучевський порадив митрополиту Сильвестру Мораріу свого наступника – обдарованого молодого художника, який у Відні справив на нього дуже добре враження. Після смерті Бучевського (1891) Є. Максимовича призначили на його місце, передали майстерню. У 1893 р. митець виборив право на створення монументальної роботи у митрополії Буковини, приуроченої ювілею митрополита С. Мораріу – мецената, художника, засновника митрополичої друкарні.

Митець створив фреску, що репрезентує найвидатніших людей того часу, за принципом ктиторських ікон. На таких іконах про значимість фігур розповідають розмірами, і ми часто можемо споглядати їх у храмах. В даному творі найімпозантнішою особистістю серед інших, звісно, показаний С. Мораріу. Поруч з ним – відомий австрійський художник, автор фресок митрополії та кафедрального собору Карл Йобст. Сюжет розгортається довкола постаті митрополита, який саме розглядає твір К. Йобста «Ісус в імператорському кріслі». В одному кутку справа розмовляють Є. Максимович та Е. Бучевський, у іншому – друкар Дмитро Бучевський. Максимович «у скромному закутку справа слухає поради вчителя Е. Бучевського, як себе повести», обидва – і вчитель, і учень – не губляться на тлі віденської школи. Один з авторів «Літературної молоді» Л. Бардеш полемізує з творцем про фрески: погоджуючись з акцентом на постаті митрополита, заперечує велич австрійського маляра К. Йобста, мотивуючи тим, що ким би він не був, користуючись підтримкою австрійської влади, поруч із Бучевським у Чернівцях він «здається маленьким і другого рангу». Критик, захоплений буковинськими митцями, не сприйняв пильної уваги митрополита до австрійського художника, у той час як Максимович «у скромному закутку праворуч слухає поради вчителя Бучевського, як себе повести», причому підкреслює, що обидва – і вчитель, і учень – не губляться на тлі представників віденської школи¹⁷.

У 1905 р. Є. Максимович отримав посаду авторизованого художника дієцезії. Основними вимогами до таких художників була наявність академічної освіти. Митця зобов'язували до надання зразків власного живопису (розглядалися як окремі твори, так і оздоблення та реставрація храмів, виконані претендентами на високе звання). У різний

час цю посаду обіймали як запрошені консисторією з Відня академічні малярі, так і місцеві випускники Віденської академії мистецтв (Епамінонда Бучевський, Євген Максимович, Микола Івасюк та ін.).

Починаючи з 2-ї пол. XIX ст. художника, якому довіряли виготовлення іконостасу, зобов'язували скласти кошторис витрат і розробити ескіз, які передавав на розгляд і затвердження технічному департаменту крайової адміністрації та Чернівецької архієпископської консисторії. Ймовірно, ті ж правила стосувалися і розписів церкви. Така формальна процедура повинна була стати перешкодою для малярів, які, «зовні розуміючи своє мистецтво, а не маючи поняття про малярство східних церков, створюють образи, що не відповідають нашому православному образу і котрий сей духовний престол не може одобрити». Є. Максимович, який під час своїх студій у Відні (1876 – 1881) вивчав історію мистецтв, слухав лекції відомого дослідника Р.Айтельбергера та знайомився з його коментарями до музейних експонатів, у газеті «Wiener Zeitung» (січень 1890 р.) опублікував свої роздуми про збереження та будівництво культових споруд, у підсумку яких зробив невеселий висновок, що «в останні десятиліття оздобленням храмів займалися дилетанти».

Проте священники та місцеві будівельні комітети часто доручали оновлення старих та виконання нових церковних іконостасів саме таким художникам. Тому консисторія, маючи рішення Центральної комісії Міністерства освіти і віросповідання від 26 січня 1874 стосовно опорядження церков, видала низку наказів, покликаних навести лад в іконописанні Буковини. Душпастирі повинні були пильно стежити, щоби при спорудженні нових храмів роботу над церковними образами передавали «лиш таким малярам, які доведуть авторизацію», тобто – здатність працювати за канонами православної церкви. Як впливає з наступного консисторського розпорядження, виданого 30 травня (12 червня) 1903 р., попередня постанова консисторії досить часто порушувалась місцевими будівельними комітетами. Тому консисторія, поновлюючи попередній циркуляр від 19 лютого (3 березня) 1897 р., повідомляла місцевий клір, що нею визначені для виконання церковного малярства лише проф. Євген Максимович та проф. Микола Івасюк; а їхніми помічниками менших робіт – І.Янович, В.Чокой (уроджена Боднарескул), В.Кикифой та Г.Берлінський. Аналогічним документом 1905 р. такий дозвіл отримали проф. Є. Максимович, художники Шиллер та І.Янович, В.Чокой¹⁸.

Регламентация творення церковного мистецтва консисторією, спричинена появою численних художників-самоуків, які розписували церкви та малювали ікони, не дотримуючись ніяких канонів, мала загалом позитивні результати. Храми прикрашали, якщо не брати до уваги окремих випадків,

тільки академічні художники і тільки ті з них, яких призначали на посаду епархіального маляра, тобто – роботи виконувалися згідно з традицією і на високому професійному рівні.

Карл А. Ромшторфер з приводу мистецького життя Буковини ще у 1899 р. відзначив кращих художників (серед яких – Євгена Максимовича), які на час написання статті працювали художниками дієцезії. Відзначимо, що до роботи над цитованим виданням – «Австро-Угорська монархія у слові й картині», том «Буковина», на відміну від видання, присвяченого Галичині, були запрошені й місцеві художники, зокрема Є. Максимович виконав два твори – «Коляда із зіркою» та «Відчуття предків»¹⁹.

Особистість мистця – художника, дослідника, громадського діяча – привертала увагу вже сучасників. Зокрема, одне з чисел журналу «Junimea Literară» («Літературна молодь») за 1908 р. повністю присвячене висвітленню діяльності проф. Максимовича. Приводом для відзначення випуску часопису став не ювілей художника (51-й рік народження), а створення ним великих живописних полотен із зображенням Олександра Доброго (який збільшив і зібрав державу в єдине ціле) та Стефана Великого (який підняв її на високий рівень), що мали для румунського народу не менше значення, як історичні картини Брожека, Матейка для чехів і поляків, а Миколи Івасюка – для українців. Про один з них – портрет Стефана Великого, написав статтю сам автор полотна, акцентуючи увагу на створених раніше портретах, які досліджував і аналізував перед виконанням замовлення – мініатюрі С.Іллі, твору художника Воронця та сучасників Бучевського, Петреску. Зосередив увагу на портретній схожості та на особливостях одягу й аксесуарів. Підкреслив, що у випадку, коли правитель одягає корону, він обов'язково повинен бути в довгій мантії. Пояснює випадки зображення у деяких творах різних ликів (з бородою чи з вусами), короткого одягу при наявності корони. Водночас нагадав, що обидва монументальні твори знаходяться в Резиденції у Чернівцях²⁰.

Наприкінці XIX ст. на Буковині діяли численні товариства та музеї, зокрема архієпископський епархіальний музей, заснований 1887 р. як музей церковних старожитностей у будинку семінарії в резиденції Буковинських митрополитів; скорочено його називали «Церковним». Збірку музею, яка перебувала у різних місцях Буковини, почали збирати ще з середини XIX ст.: у фондах Державного архіву Чернівецької області збереглися документи, які свідчать про те, що був зроблений перелік архітектурних споруд, які підлягали охороні, та опис предметів старовини. Збірка музею формувалася із церковних книг, манускриптів, предметів церковного вжитку, ікон та зразків церковного малярства.

У музеї створили два відділи: історико-археологічний та секцію церковного мистецтва, якими

завідували, відповідно, проф. Євген Козак та проф. Євген Максимович. Єпархіальний музей, ставлячи перед собою мету збереження церковних старожитностей, провів, навіть будучи закритим для публічних оглядів, величезну роботу у парафіях Буковини – як шляхом циркулярних заборон, так і просвітництва простих парафіян та священників.

Перші музеї на Буковині та їх сподвижники здійснили титанічну роботу як у справі збереження пам'яток історії та мистецтва, просвітницької роботи, так і популяризації буковинського мистецтва у всій монархії. Щорічники Крайового музею, яких вийшло 14 чисел, були ілюстрованими, публікували наукові дослідження в галузі мистецтва, архітектури, археології авторства Є.Максимовича, Ф.Кайндля, Р.Ромшторфера та ін.²¹

Ще під час своїх студій у Відні (1876-1881) Євген Максимович вивчав історію мистецтв, мав можливість відвідувати Австрійський музей, слухати лекції відомого дослідника Рудольфа Айтельбергера (Eitelberger), його коментарі до експонатів – давніх ікон, інших культових предметів. Формувалося розуміння значення ікони, з допомогою якої християнин через образ зримий прагнув у духовному пориві до незримого, величі божественного. Зацікавили шляхи становлення іконографічних типів Христа, Богородиці, окремих святих, позачасовість і поза просторовість ідеальних першообразів. Така підготовка дозволяла подивитися на старожитності з наукової точки зору, спонукала до плекання пильної уваги юнака до буковинського храмового будівництва – робив ескізи, копії, записував свої міркування. Авторизований художник консисторії став і непересічним дослідником унікальної буковинської храмової архітектури та мистецтва, займався питаннями історії формування іконографії візантійського живопису. Зокрема, стаття «Наші храми» – роздуми про стан збереження та будівництво нових культових споруд, вперше опубліковані в газеті «Wiener Zeitung» (поч. 1890) – продовження досліджень чеського архітектора, автора споруди Чернівецької резиденції митрополитів Йозефа Главки (опубліковані в «Австро-Угорському журналі», 1866), консерватора і професора Карла Ромшторфера (знаючи пам'ятки різних країн, він їх узагальнив і порівняв з буковинськими; публікувався, насамперед, у журналі «Повідомлення Центральної комісії зі збереження і обстеження пам'яток мистецтва»), фінансиста й історика Франца Вікенгаузера (займався вивченням монастирів, розшифрував багато старих написів)²². Є.Максимович висловив турботу про збереження пам'яток архітектури. За приклад навів свою поїздку в Серет (тепер – Пд. Буковина), де оглянув старий іконостас.

Висновків нема потреби шукати між рядками: вони сказані самим Максимовичем і стосуються, насамперед, діяльності в царині збереження та реставрації давніх храмів Релігійним фондом – влас-

ником не лиш всіх культових споруд, але і великих масивів землі та лісів. Вважав, що саме наймаєтніша на Буковині установа мала би опікуватися інтер'єрами існуючих храмів, як і зведенням нових. З цього приводу підтримав думку К.Ромшторфера про необхідність дотримання традиційної для Буковини стилістики візантійської архітектури, на що Релігійний фонд, який витрачає багато коштів на реставрацію і будівництво церков, не повинен шкодувати фінансів. Слід уникати практики будівництва храмів місцевою владою, яка не має у своєму розпорядженні фахівців і знавців давніх монументальних споруд. Варто призначити спеціаліста, який би займався будівництвом храмів, а також виділити стипендію одному буковинцю для опанування у вищому навчальному закладі фаху інженера (архітектора). На теологічному факультеті порадив викладати історію архітектури та мистецтва^{23, 24}. Не можемо оминати факту, що на Буковині вже мали досвід роботи, пов'язаний зі збереженням пам'яток давнини. Починаючи з 1820 р. до Чернівців надходили укази й листи зі Львова і Відня, які зобов'язували місцевих службовців, учителів, служителів культу подавати інформацію щодо пам'яток, знайдених на теренах краю, збирати та передавати їх у регіональні музеї (Крайовий (з 1863 р.) та Промисловий (з 1892 р.)). Також забороняли вивозити за межі держави, продавати та використовувати як заставу мистецькі твори та рідкісні предмети культу²⁵.

У щорічнику Буковинського крайового музею за 1893 р. Є.Максимович опублікував свою доповідь, виголошену на перших загальних зборах членів музейного товариства: ґрунтовне дослідження «Тип Христа у Візантійському мистецтві», у якому розглянув зародження і канонізацію візантійського іконографічного типу Спасителя та розповсюдження його на Буковині. Цікаво, що хоча була поширена легенда про кару художникові, який посмів намалювати Ісуса з рисами Юпітера, в одному з куполів церкви у Сучевіці збереглося зображення Спасителя, сиве волосся і борода якого повторюють скульптурний образ античного бога²⁶.

Багато століть тривали суперечки про образ Спасителя: від непривабливого наймита до краси, оспіваної у 45 псалмі. Про перший тип образу писали Юстин Мученик (біля 130 р.), Тертуліан (помер 220 р.), який сповідував «іконологію заперечення»: образи християнства мали розвиватися на протиположності змісту та гедоністичності форми античних зразків. Це була друга хвиля апологетів, яка сповідувала недопустимість використання у християнському мистецтві, насамперед в іконографії, будь-яких з цих ознак²⁷. Про другий тип, який на багато століть став взірцем для всього східнохристиянського світу, почерпував відомості із праць візантійського церковного діяча і проповідника Хризостомуса (354 – 407 рр.), Норонімуса (? – 420 р.), Амброзіуса²⁷. Синод канонізував тип Христа:

чоловік високого зросту, з гарними рисами обличчя, короткою бородою і світними очима.

Є.Максимович, який, окрім названих авторів, вивчав праці Г.Брокгауза, Діонісіуса, історика мистецтва Шназе, мав можливість бачити багато зразків візантійського мистецтва, зробив певні висновки. Насамперед – про виникнення відомого іконографічного типу Христа: про паралельне існування типу доброго пастиря (якщо йшлося про символічне просвітлення чи перевтілення) і «бородатого» – в історичних сценах, образах при молитві²⁸.

Цікавим є погляд на шляхи розвитку храмового малярства. Євген Максимович порівнює трактування іконографічного образу Христа двома художниками-сучасниками: Карла Йобста, який оздоблював каплицю семінарської церкви резиденції, та Епаміонди Бучевського, що займався художніми роботами в церкві в с.Ревні під Чернівцями. Йобст, один з найвідоміших церковних художників, використовував строгі архаїчні форми, в той час як Бучевський творив у візантійському, античному і стилі Відродження, облагороджував і змінював зображуване відповідно до своїх смаків.

Дослідження завершується невеселим підсумком про те, що в той час, коли художники Заходу працювали і вдосконалювалися, східна церква знала лиш наслідування, а в останні десятиліття оздобленням церков займалися дилетанти. Стан покращився лиш «останнім часом»²⁹. Цей висновок потребує певної поправки: замовлення Буковинської православної консисторії виконували художники, що мали певний освітній рівень (І.Фоляковський, Г.Ісопескул, Л.Фіалковський), а з 2-ї половини XIX ст. запровадили посаду художника консисторії, що обов'язково мав академічну освіту (запрошені К.Йобст, К.Аренд, буковинці Е.Бучевський, Є.Максимович, М.Івасюк), займався оздобленням храмів і, як правило, мав учнів³⁰.

Іконографічний матеріал утрачений, проте збереглися архівні джерела, мистецькі журнали, які містять ілюстрації, дослідження і самого Є. Максимовича, і публікації про нього. Вони дають підставу говорити про митця як про визначну особистість свого часу, одна з граней діяльності якого – участь у духовному житті Буковини – ще чекає належного вивчення майбутніми дослідниками, яким стануть доступними архіви Відня, Бухареста.

¹ M. Monter. Eugen Maximovici // Junimea Literară. – An.V. – 1908. – №2. – P.34 – 35.; V. Mironescu. Pictorul Eugen Maximovici // Junimea Literară. – An.V. – 1908. – №2. – P.23 – 29.

² Maximovici E. Bisericele noastre // Junimea Literară. – An.V. – 1908. – №2. – P. 42.; Maximovici E. Der Christustypus in der byzantinischen Kunst, in besonderer berücksichtigung der heimischen Kirchenmalerei // Jahrbuch der Bukowiner Landes-Muzeums, 1893. – S. 23.

³ Сагайдак М. Євген Максимович // Чернівецький обласний художній музей. Річник. Рік I. 2002. – Чернівці, 2002. – С. 39-45.

⁴ Матвіїшин Г. Євген Максимович та духовне життя Буковини // Духовна культура як домінанта українського життєтворення. Зб. Матеріалів Всеукр. Наук.-практ. Конф., Київ, 22 – 23 грудня 2005 р. – К.: ДАККК і М. – Ч. II. – С. 100 – 103; Матвіїшин Г. Євген Максимович та духовне життя Буковини // Буковинський журнал. – Ч. 2. – 2006. – С. 136 – 141.

⁵ Михайлина Л., Пивоваров С. Вивчення старожитностей Буковини в XIX – на поч. XX ст. // Питання історії, історіографії, джерелознавства Центральної та Східної Європи /Зб. наук. праць. – Вип. 1 – К.-Чернівці, 1997. – С. 245.;

⁶ ДАЧО. – Ф.228. – Оп. 3. – Спр. 26 – арк. 75;

⁷ Сагайдак М. Євген Максимович – С. 42;

⁸ Матвіїшин Г. Художнє життя Чернівців – С. 468;

⁹ Mironescu V. Pictorul Eugen Maximovici – P.25;

¹⁰ Mironescu V. Pictorul Eugen Maximovici – P.29;

¹¹ Mironescu V. Pictorul Eugen Maximovici – P.25;

¹² Mironescu V. Pictorul Eugen Maximovici – P.23;

¹³ M. Monter. Eugen Maximovici – P.34 – 35.;

¹⁴ Mironescu V. Pictorul Eugen Maximovici – P. 29;

¹⁵ Матвіїшин Г. Євген Максимович та духовне життя Буковини // Буковинський журнал. – С. 137;

¹⁶ Матвіїшин Г. Євген Максимович та духовне життя Буковини // Буковинський журнал – С. 138;

¹⁷ Матвіїшин Г. Художнє життя Чернівців // Чернівці. Історія і сучасність. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – С. 467;

¹⁸ Матвіїшин Г. Художнє життя Чернівців – С. 468;

¹⁹ Матвіїшин Г. Художнє життя Чернівців – С. 469;

²⁰ Eugen Maximovici. Portretele lui Stefan cel Mare // Junimea Literara. – An.V. – 1908. – №2. – P. 37;

²¹ Матвіїшин Г. Художнє життя Чернівців – С. 474;

²² Maximovici E. Bisericele noastre // Junimea Literara. – An.V. – 1908. – №2. – P.42.;

²³ Maximovici E. Bisericele noastre – P.43.;

²⁴ Михайлина Л., Пивоваров С. Вивчення старожитностей Буковини в XIX – на поч. XX ст. // Питання історії, історіографії, джерелознавства Центральної та Східної Європи /Збірник наукових праць. – Вип. 1 – К.-Чернівці, 1997. – С. 245.;; ДАЧО. – Ф. 3. – Оп. 2. – Спр. 30027. – Арк. 1, 2;

²⁵ Maximovici E. Der Christustypus in der byzantinischen Kunst, in besonderer berücksichtigung der heimischen Kirchenmalerei // Jahrbuch der Bukowiner Landes-Muzeums, 1893. – S. 23.;

²⁶ Степовик Д. Мистецтво ікони: Рим, Візантія, Україна. – К: Наукова думка, 2008 – С. 15;

²⁷ Maximovici E. Der Christustypus in der byzantinischen Kunst.. – S. 22.;

²⁸ Maximovici E. Der Christustypus in der byzantinischen Kunst ... – S. 28.;

²⁹ Maximovici E. Der Christustypus in der byzantinischen Kunst... – S. 25.;

³⁰ Матвіїшин Г. Євген Максимович та духовне життя Буковини // Буковинський журнал. – С. 141.

*Галина Матвиїшин
(Черновці)*

**Художник Евгений Максимович –
общественный и культурный деятель Буковины**

В предлагаемой статье рассматриваются вопросы становления и развития личности Евгения Максимовича на фоне духовной и культурной жизни Буковины конца XIX – начала XX в. Он создал ряд

монументальних призведений, был авторизованным художником диоцезии, заведующим секции церковного искусства епархиального музея, исследовал архитектуру и искусство края, занимался делом сохранения памятников, публиковал свои труды в изданиях Буковины, Вены.

Ключевые слова: музей, храм, иконография, сохранение древностей.

Halyna Matviyishyn
(Chernivtsi)

Yevhen Maksymovych –

Artist, Culture and Public Figure of Bukovina

In the article there are examined aspects of formation and development of Yevhen Maksymovych's personality against the background Bukovina's spiritual and cultural development. The artist made a number of monumental works, was authorized artist of the diocese, headed church art section of the eparchial museum, researched architecture and arts, was occupied with preservation of historical sites, his works were published in periodicals of Bukovina and Wien.

Key words: spiritual and cultural development of Bukovina, iconography, church

УДК: 94 (477.85)«19»

Андрій Науменко
(Київ)

НАСТУПАЛЬНА ОПЕРАЦІЯ 9-Ї РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ У БУКОВИНІ 1916 р.

На основі спогадів учасників боїв 1916 р., наукових праць істориків різних часів у статті досліджуються бойові дії на Буковині у червні-грудні 1916 р., зокрема військ 9-ої російської армії генерала П.О. Лечицького.

Ключові слова: 9-та армія, Буковина, П.О.Лечицький, війна, фронт, прорив, противник, бої.

В історії Першої світової війни та світовій спадщині військового мистецтва одне з центральних місць посідає переможна наступальна операція російських військ Південно-Західного фронту у 1916 р. Її здійснювали 4 армії. На лівому фланзі фронту у Буковині діяла 9-а армія генерала від інфантерії Платона Олексійовича Лечицького, одного з найздібніших воєначальників російської армії.

Основний хід подій під час цієї операції розглянуто у працях військових істориків. Найбільш поглиблено відтворено його у роботі О.Х. Базаревського¹. Він провів аналіз воєнно-політичних умов, у яких готувалася і проводилася операція, стан військ противників, особливості їх застосування і т.д. Ця робота належить до того комплексу наукових праць, які готувалися вже у радянській Росії і

мали на меті проаналізувати досвід Великої війни для подальшого вивчення та застосування його радянськими воєначальниками. Військовим подіям 1916 р. у Буковині приділена значна увага російськими еміграційними дослідниками. Зокрема, їх вивчав Е. Месснер². Бойові операції 1916 р. на Південно-Західному фронті, що почалися переможними проривами поблизу Луцька і Чернівців, він називає Луцьк-Чернівецькою битвою. Цей автор наголошує: «З крихітних, крихітних у порівнянні з розмірами велетенської битви, – діянь сотень тисяч хоробрих солдатів, з доблесті тисяч прапорщиків, підпоручиків, поручиків, що йшли попереду своїх солдатів, з мужності і вміння сотень штабс-капітанів, капітанів, підполковників, полковників, що командували батальйонами і полками, з волі і розуму генералів створена НАЙВЕЛИЧНІША ПЕРЕМОГА ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ»³. Проте, діяння цих людей залишаються маловідомими і потребують поглибленого вивчення. А. Керсновський у своїй роботі також дослідив дії 9-ї російської армії, де коротко зупиняється на прикладах звияжної діяльності окремих військових частин, чого, наприклад, радянські дослідники не здійснювали⁴. Важливою для дослідження є робота колишнього командира ХЛІ-го армійського корпусу Л. Бельковича⁵.

Бойові дії у Буковині досліджували і радянські історики. Їм приділена увага у праці Д. Вержховського і В. Ляхова у загальному контексті висвітлення наступу 1916 р.⁶ Підготовка і здійснення прориву арміями Південно-Західного фронту поглиблено розглянуті у монографії І. Ростунова. Її слід вважати одним з найбільш об'єктивних досліджень Першої світової війни, що вийшли з під пера радянських істориків у післявоєнний період⁷.

По-новому оцінка значенню даної операції дається у роботі сучасного російського дослідника С. Нелиповича, який, спираючись на доробок науковців різних часів і використавши значний масив архівних документів, зміг дослідити перебіг основних подій, проаналізувати результати і значення діяльності військ Південно-Західного фронту⁸.

Бойовим діям у Буковині 1916 р. приділена увага і у дослідженнях сучасних вітчизняних науковців. Коротко вони висвітлені в окремих статтях⁹. Розглядається дана проблема і у дослідженнях, присвячених історії зазначеного регіону. Зокрема, В. Заповольський розглянув оперативно-стратегічне становище на землях Буковини з червня до завершення зимових боїв 1916 р., звернув увагу на побут солдатів на фронті у період т.зв. «окопного сидіння», висвітлив становище населення і т.д.¹⁰.

Важливими заходами у вивченні воєнної історії, зокрема і Першої світової війни, стали наукові військово-історичні конференції, ініційовані Національним військово-історичним музеєм, присвячені воєнній історії різних регіонів України. 26 лис-